

הילה של דת

סממנים דתיים בשיבתו מהשבי של גלעד שליט

ביום שבו גלעד שב הביתה כמעט כל תושבי המדינה נצמדו אל מסכי הטלוויזיה או אל הרדיו כדי לראות או לפחות לשמוע את הרגע שבו הוא מגיע ארצה ונופל על צוואר הוריו. ההזדהות עם גלעד ומשפחתו מובנת לחלוטין; בשנים האחרונות נחשפנו כולנו לכאבם המתמשך, לדאגתם ולהתעקשותם על שובו, והשמחה על כך שלסיפורם 'סוף טוב' היא רבה. לשמחה (ואיני נכנס כאן למורכבות 'העסקה', נושא טעון ומורכב בפני עצמו) יש גם אספקט נוסף, שאותו היטיבה לתאר שלי יחימוביץ': "מבלי דעת נגע גורלו של הנער הזה, שבגר בשבי, באתוסים הראשונים של קיומנו כאן במדינת ישראל. אתוסים שבלעדיהם אין הצדקה לקיום הזה" (גלובס, 16.10.11).

האתוס הזה סב כולו סביב המולדת, שמילה נרדפת לה בפרשת שליט הייתה "הבייתה". כתבה על כך יפה אבירמה גולן: "החזרתי לכם את הילד הביתה", אמר (נתניהו) להוריו של גלעד שליט... "הביתה": הדימוי שמשיב לחברה המרוסקת את דימויה כמשפחה, ולמדינה שהיאשמה בהפקרה את דימויה כבית חם... בכך מגשים נתניהו את מאווייה העזים של החברה שהוא עומד בראשה: לחזור הביתה. אל חיקה החם של אחדות מדומיינת, יפה ותמה. בזכותה אפשר לומר שוב ש"אנחנו הטובים" ו"יש לנו ארץ נהדרת". ('הארץ', 22.10.11).

אולם דומה שלא די בכך כדי להסביר את האופוריה הרבה שאפפה את הימים הללו, שטופי תעמולה ציבורית וחטטנות אינסופית בכל פרט תפל. אינני יכול להתנתק מהתחושה שהתגובה החברתית לפרשת גלעד שליט היא "גדולה ממימדיה".

עד כמה באמת יש כאן אחדות לאומית וחברתית? האם באמת הייתה השמחה קולקטיבית, או שמא היה מדובר בשמחה ובהתרגשות כמעט קטארטיות אינדיבידואליות לחלוטין, שהיו להן ביטויים ציבוריים, בעיקר בגלל שהתקיימו אצל אזרחים רבים במקביל? אינני סבור שיהיה זה מוגזם לאבחן שהימים שסביב שובו של גלעד אפופים בסממנים הנושקים לריטואל דתי וחוזרים אל חיק הפולחן המכונה בפינו 'פגאני'.

"גלעד נולד מחדש" אמר נועם שליט בפני אמצעי התקשורת בערבו של היום שבו שב גלעד לביתו. אני בהחלט מבין את ההקשר שבו נאמרו הדברים ומזדהה עם התחושות האבהיות שלו, אולם נדמה שבמובנים רבים מילותיו הוצאו מהקשרן ועטו נופך מיתי. כך מצאתי את עצמי מהרהר בטבע האדם, קושר בין שחרורו של גלעד לבין יחסי בני אנוש עם שליט עולם.

גלעד השבוי, החלש, הנזקק, הפך פתאום לאבן שואבת ומושא לעלייה לרגל. רבבות צובאים על ביתו שבמצפה הילה ומבקשים להזין את עיניהם בו, ליטול חלק בהתרחשות סביבו. לגעת, אם לא בו, אז לפחות בבני משפחתו – במבט, בשיחה ובהתאם לפולחן המודרני – גם בצילום.

כשאני מנסה להתחקות אחר הרגשות הדוחפים אותם רבבות לערוך מסע צליינות, גם בתנאים לא נוחים של נסיעה בתחבורה ציבורית, הליכה ברגל והעברת לילה שלם בישיבה ברכבים, איני יכול שלא להקביל את הדברים לרגע הנצתה של דת, לאופן צמיחתו של מיתוס. נדמה שהמרחק בין דמותו של גלעד לדמותה של פרספונה, שנחטפה על ידי האדס, אל השאול, אינו כה גדול. דמטר, אמה של פרספונה לא רגעה ולא שקטה עד שזו הושבה אליה. סיפור

מקביל נוסף הוא מחזור חייו של דומוזי (הלא הוא תמוז), אל הבלבוב והצמחייה, שמת מידי תחילת קיץ (ועליו הקינה המתוארת ביחזקאל, פרק ה' 14-15: "הנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז, ויאמר אלי עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה") וקם לתחייה, כמו שב משביו, מידי סתיו.

בהקשר היהודי-ישראלי מתבקש לערוך את ההקבלה שבין שחרור גלעד מהשבי למשמעויות האלגוריות של חג הסוכות. "ושבו בנים אל גבולם", "קץ הנדודים", סוף הגלות וחזרה אל "הארץ המובטחת" היו ביטויים אסוציאטיביים שהזינו והציפו אותנו. עצם המחשבה שאולי היה מי שתכנן את המהלכים כך ששיבתו של גלעד תוצמד לחג האסיף וירוויח מכך את הפירות, מעוררת חרדה ודכדוך.

בשחרורו של גלעד בולט כמובן הפן המציג את החברה כערבה לבניה, כמעלה על נס את חירות היחיד, כמלוכדת וחזקה דיה גם לקיום עסקאות שנתפשות בלתי מתקבלות על הדעת. גלעד חלש וחסר ישע, בעוד אנו הם אל שמשוגלים להושיעו. אולם רעיון זה קיים גם בצורה הפוכה. גלעד, באופן הסביל ביותר, בסמל שהפך לו, מושיע אותנו, כפרטים, כחברה. נדמה לי, שחלק מעוצמת פרשת שליט קשורה בתפנית שידע סיפורו. לטבע האנושי ישנה נטייה מובהקת לעסוק באסונות. בעיסוק בהם יש משום הזדהות רגעית ובעקבותיה שאיבת כוח פרדוקסאלית, הנובעת אולי מכך שגורלנו שונה משל זה שפקד אותו אסון. את הקורבן, המנוצח, לא נושאים בלב הלאה. משאירים אותו מוטל בשדה הקרב, על הכביש, או במיטת בית החולים. כצידה לדרך לוקחים את המנוצח, המוביל, את זה שיכול היה למחלה נוראה וניצח אותה. גלעד הפך בעינינו לגיבור. כמה חשוב היה לנו להשיח שוב ושוב בכך שהוא בריא ושלם פיזית ונפשית, שהתמודד בעוז (גם אם באי נוחות מובהקת) עם החקירה הפולשנית של המראיינת המצרית. עתה, כשיש לנו מנצח, ברבים מאיתנו עולה הצורך ליטול חלק בסיפורו, סיפור שכל כולו בגדר מ'בירא עמיקתא לאיגרא רמא'. במובן זה סיפורו מקביל כמעט לסיפורו של ישוע, שעד היום במהלך הקומיוניון באים איתו המאמינים במגע ונוטלים בפייהם פיסה מגופו, חלק מכפל הפנים של דמותו: קורבן סובל ובה בעת גואל עולם.

בהקשר לפרשה כולה בולט מאד תפקידה של התקשורת. לאורך השנים נעשתה כאן מלאכת מחשבת של יצירת סמל טעון בתכנים רגשיים, שפורט על נימי החמלה והסולידאריות, סמל שמעורר ערכים חברתיים ותחושות לאומיות. מידת ההזדהות עם הסמל הייתה כה גדולה ואישית עד שהפכה לאמונה שמתקיים כאן מעין קשר של ערבות הדדית. רבים התמלאו ציפיות לגביו. בשיחותיי עם רבים עלה תסכול עמוק מהחיבוק הקריר יחסית (לדבריהם) של נועם לבנו, וכעס של ממש על אביבה, שלא העניקה לחברה את עונג השותפות בצפייה במפגש עם בנה. מניין הציפייה לחסד הזה? מניין נובעת אמונתו של אדם שהוא חלק ו"מגיע לו"? תסכול דומה אני מכיר מהודו, עת שמאמינים הנדחקים במאותיהם אל היכל מקודש לא מצליחים לקיים את הדרשן, אותו מעמד שבו הם חוזים באל והאל, כך הם מאמינים ומקווים, גם הוא חוזה בהם.

גלעד הציבורי כבר מזמן אינו תואם את דמותו של גלעד האדם, גלעד הארצי. הדמות ששורטטה סביבו תואמת יותר לישויות מיתולוגיות שונות שנגעו בתמצית הרוע, מתו מות גיבורים וקמו לתחייה. ככל הנראה עבור רבים, שלא נותנים על כך את הדעת, הנגיעה בגלעד מאפשרת במובנים מסוימים להתגבר על הפחד מהמוות, או לפחות לשכוח אותו לכמה רגעים.